

Частина перша

РОЗДІЛ 1

Повість не має ні початку, ні кінця, й оповідач довільно вибирає мить у прожитому, що з неї можна дивитися назад чи вперед. Кажу «оповідач довільно вибирає» з необґрунтованою пихою письменника, якого хвалили за технічну вправність, якщо його взагалі відзначали всерйоз. Та чи справді я вибрав зі своєї волі темний мокрий січневий вечір 1946 року в лондонському парку Коммон¹ і постать Генрі Майлза, похилену під водоспадами зливи, а чи ці образи вибрали мене? За правилами мого ремесла, було б і доцільно, і правильно почати саме з цього місця, та якби я тоді вірив у Бога, то повірив би і в руку, що смикнула мене за лікоть, і в підказку: «Заговори з ним, він тебе ще не побачив».

А чого б то мені з ним говорити? Якщо «ненависть» — не занадто вже міцне слово для кожної людської істоти, то я носився з таким почуттям до Генрі та його жінки Сари. Мабуть, після подій цього вечора він теж зненавидів мене. Цілком певно, Майлз бував лютий на свою дружину й на того іншого, у якого ми тоді, на наше щастя, не вірили. Тож ця оповідь скоріше про

¹ Ідеться про парк Клапам-Коммон.

ненависть, ніж про кохання, і якщо я скажу щось добре про це подружжя, то мені можна повірити. Пишу наперекір своїй упередженості, бо гордість професіонала спонукує мене віддавати перевагу майже правді перед майже ненавистю.

Дивно, що такого вечора Генрі вибрався надвір. Він любив вигóду, та й, зрештою, вдома в нього була Сара (принаймні я так вважав). Я сприймаю комфорт як невчасний і недоречний спогад: самотня людина воліє дискомфорт. Мені було занадто вигідно навіть у своїй кімнатці — водночас спальні та вітальні, захищений рештками чужих меблів, яку я винаймав на краю гіршої, південної частини Коммону. Ото я й подумав, чи не варто вийти на прогулянку під дощем і десь випити чарку. Квартирант на третьому поверсі приймав гостей, маленький передпокій був повен капелюхів та плащів, і я помилково взяв чужу парасольку, а відтак зачинив за собою двері з вітражем і обережно зійшов додолу сходами, ушкодженими 1944 року вибухом і досі не полагодженими. Була причина запам'ятати, що під час цього бомбардування міцне бридке вікторіанське скло витримало удар, як витримали б і наші діди.

Вийшовши в місто, я зразу ж відчув, що парасолька чужа. У ній була дірка, і вода затікала за комір мого макінтоша. Тут я побачив Генрі. Мені легко вдалося б уникнути зустрічі: він не мав парасольки й майже осліп від дощу, це було видно у світлі ліхтаря. Чорні безлисті дерева не могли вберегти від зливи; вони стояли, як потрощені водогінні труби. Вода стікала струменями з крис його цупкого темного капелюха на чорне чиновницьке пальто. Узяти й проминути Майлза — він би мене не помітив. Для певності можна було б зійти на крок-два з тротуару. Але я таки озвався:

— Генрі, я насилу тебе впізнав.

Його очі зблисли так, наче ми віддавна щирі друзі.

— О, це ж Бендрікс, — сердечно відповів Майлз, хоча будь-хто розсудив би, що це він має ненавидіти мене, а не навпаки.

— Що ти тут робиш у таку негоду? — спитав я. Є люди, яких нам нестримно кортить подразнити. Передусім таких, що наділені не властивими нам чеснотами.

— Ет, захотілося трохи подихати свіжим повітрям, — ухильно мовив він, вчасно встигнувши притримати капелюха, якого мало не зірвав із голови й не поніс на північ раптовий шквал.

— Як там Сара? — поцікавився я, бо було б дивно, якби не зробив цього. Ніщо не потішило б мене більше, ніж новина, що ця жінка нещасна, хвора й умирає. Тоді я гадав, що мені полегшає від її страждання, що смерть Сари визволить мене. Інакше я й не міг гадати, опинившись у такому ганебному становищі. Мені здавалося, що якби вона померла, то я зміг би навіть полюбити бідолашного дурника Генрі.

— Цього вечора вона кудись подалася, — відказав Майлз і цими словами знову розбудив чортика в моїй голові. Пригадалися ті дні, коли він так само відказував іншим цікавим людям, а тимчасом тільки я знав, куди поділася Сара.

— Може, хильнемо? — спитав я, і Генрі, на подив, рушив разом зі мною. Раніше ми випивали тільки в нього вдома.

— Давненько ти в нас не бував, Бендріксе, — сказав він. Чомусь я належу до людей, яких усі знають тільки на прізвище. Якби йшлося лише про звичку моїх приятелів звертатися не по імені, то мене можна було б взагалі не хрестити, та ще й таким претензійним іменем — Моріс, яке мені дали вельми освічені батьки.

— Давно.

- Мабуть, більш як рік тому.
- Востаннє це було в червні сорок четвертого.
- Ого, скільки часу збігло.

«Дурню, — подумав я, — і тебе не дивує, що я не гостював аж півтора року».

Між нашими житлами — менш ніж п'ятсот ярдів рівного моріжка. Невже Генрі ні разу не спитав: «Саро, як поживає Бендрікс? Може б, нам запросити Бендрікса в гості?» Невже її відповіді не видавалися йому... дивними, ухильними, підозрілими? Я зник їм із очей, немовби камінь у ставку. Либонь, брижі на воді непокоїли Сару якийсь тиждень чи місяць, а Генрі нічого не бачив у своїх шорах. Я ненавидів ці шори ще тоді, коли користав із них і знав, що й інші чоловіки теж можуть користати.

- Може, Сара пішла в кіно? — поцікавився я.
- Ні, туди вона майже ніколи не ходить.
- Колись ходила.

Бар «Герб Понтефракта» був ще прикрашений різдвяними паперовими дзвіночками та серпантином — рожевими й помаранчевими рештками комерційної гулянки. Молода господиня, спершись пишними грудьми на шинквас, презирливо споглядала клієнтів.

— Гарно тут, — зауважив Генрі, хоча вважав інакше, сором'язливо й заклопотано розглядаючись, де б повісити капелюха. Скидалося, що найближчий духом до цього бару заклад, у якому бував Майлз, — це ресторан-котлетна на Нортамберленд-авеню, де він споживав ленч із колегами з міністерства.

- Що замовиш?
- Я б не проти віскі.
- Я теж. Але доведеться задовольнитися ромом.

Ми сиділи за столиком і крутили в руках скляночки. Мені, як завжди, майже нічого було сказати Майлзові.

Навряд чи я завдав би собі клопоту познайомитися з ним і Сарою, якби 1939 року не почав писати роман, головним героєм якого був високопоставлений чиновник. Одного разу, дискутуючи з Волтером Безантом, Генрі Джеймс сказав, що молодій, доволі талановитій жінці досить пройтися під вікнами гвардійської гарнізонної їдальні й заглянути туди, щоб написати роман про військову бригаду. Натомість я гадаю, що на певній стадії роботи над книжкою ця письменниця вважала б за потрібне переспатися з гвардійцем — хоча б для того, щоб з'ясувати подробиці. Я не те що пішов з Генрі до ліжка, але владнав майже таку саму корисну справу — першого ж вечора повів Сару до ресторану, твердо й холодно постановивши розвідати, про що думає чиновникова дружина. Вона не знала, що в мене на меті. Очевидно, гадала, що я щиро цікавлюся її подружнім життям. Мабуть, звідти й взялася її симпатія до мене. Я розпитував, коли Генрі снідає і як їздить на службу — у метро, автобусі чи на таксі; чи приносить додому роботу, чи є в нього портфель із королівським гербом. Наша приязнь розквітала в промінні мого зацікавлення. Сара була дуже рада, що хтось сприймає всерйоз її чоловіка. Генрі був значний і поважний, як ото слон завдяки розмірам свого стійла. Є різновиди поважності, безнадійно приречені на несерйозне ставлення до них. Він обіймав важливу посаду заступника секретаря в міністерстві пенсій, а згодом — у міністерстві внутрішньої безпеки. «Внутрішня безпека» — я насміхався з цих слів у миті, коли ненавидів цю жінку так, що хапався за будь-що, аби тільки заподіяти їй біль... Настав час, коли я навмисно сказав їй, що Генрі потрібен мені тільки як прообраз смішного, комічного персонажа в книжці. Саме тоді Сарі почав не подобатися мій роман. Вона була напрочуд віддана чоловікові — цього не заперечиш; і в лиху годину, коли мене путав

біс, я сердився навіть на невинного Генрі й придумував дуже вже брудні епізоди, які нізащо не втулиш у текст...

Одного разу Сара провела в мене всю ніч (я нетерпляче чекав цього, як письменник чекає останнього слова в книжці), і моє випадкове слово зіпсувало настрої того, що цілими годинами видавалось ідеальним коханням. Близько другої ночі я, ображений, заснув, о третій прокинувся й розбудив Сару, поклавши їй руку на плече. Напевно, я хотів усе залагодити, аж тут моя жертва повернула до мене обличчя, заспане й вродливе, повне довіри. Вона забула сварку, і навіть у цьому я знайшов причину сердитися. Які ж збочені ми, люди, а ще кажуть, що нас створив Всевишній! Мені важко уявити Бога, не простого, як математичне рівняння, і не прозорого, як повітря. «Оце лежу й обмірковую п'ятий розділ, — озвався я. — Чи жує Генрі каву, щоб приємно пахло з рота перед важливим засіданням?» Вона похитала головою й тихо заплакала, а я, звичайно, вдав, що не розумію, у чому річ. Мовляв, це ж звичайне запитання, я цікавлюся своїм літературним героєм і не хотів сказати нічого поганого про Генрі. Таж найпорядніші люди жують кавові зерна... У такому дусі я вів далі. Поплакавши трохи, Сара заснула. Любила поспати, і навіть цю рису я сприймав як додаткову образу.

Швидко випивши ром, Генрі блукав невеселим оком по рожевих і помаранчевих стрічках.

— Чи гарно ви відсвяткували Різдво? — спитав я.

— Гарно. Дуже мило.

— Вдома?

Генрі подивився на мене так, ніби здивувався з того, як я наголосив це слово.

— Вдома? — перепитав він. — Так, звичайно.

— Чи добре почувається Сара?

— Так.

— Ще вип'єш рому?

— Тепер моя черга замовити.

Поки він замовляв, я пішов до вбиральні. На стінах були набазграні написи: «Щоб дідько вхопив тебе, хазяїна, і твою цицькату жінку!» «Усім звідникам і повіям — щасливої гонореї та веселого сифілісу!»

Я скоренько повернувся до підбадьорливого серпантину й подзенькування склянок. Іноді я надто вже чітко бачу своє відображення в інших людях, а тому непокоюсь і дуже хочу вірити у святих, у їхні похвальні чесноти.

Я повторив написане Майлзові. Хотів його шокувати й здивувався, почувши спокійну відповідь.

— Ці ревнощі — жахлива річ.

— Маєш на увазі напис про цицькату жінку?

— Обидва написи. Коли ти нещасливий, то зазриш на чуже щастя.

Я ніяк не сподівався, що Генрі може такого навчитися в міністерстві. Ось і знову в цій фразі з мого пера стікає гіркота. Яка ж занудна й мертвотна ця гіркота! Якби я міг, писав би з любов'ю. А якби міг так писати, то був би іншим і не втратив би кохання. Але раптом над блискучими плитками столика щось зачепило мене — не любов, а тільки співчуття до товариша в нещасті.

— Почуваєшся нещасливим? — спитав я Генрі.

— Бендріксе, я дуже тривожуся.

— Скажи, у чому річ.

Мабуть, це ром розв'язав йому язика. А може, Генрі тямив, що я про нього чимало знаю? Сара була йому віддана, але в таких стосунках, як наші, мимоволі щось та й довідаєшся... Я знав, що зліва від пупа в нього родимка, бо якось про неї Сарі нагадала моя родима пляма. Знав, що Генрі короткозорий, але при чужих людях не носить окулярів (а я таки був чужий, якщо ніколи не бачив його в окулярах). Знав, що він звик чаювати о десятій. Знав

навіть, як він спить. Може, він усвідомлював це і вважав, що зайвий факт нічого не змінить у наших взаєминах?

— Мене тривожить Сара, — сказав він.

Двері відчинились, і проти світла стало видно, як періщить дощ. Якийсь веселий коротун заскочив до бару й вигукнув: «Пийте здорові!», але ніхто йому не відповів.

— Вона хворіє? — спитав я. — Здається, ти сказав...

— Ні, не хворіє. Напевно, ні.

Генрі понуро розглянувся. Еге ж, це не його середовище. Я зауважив, що в нього набігли кров'ю білки. Видно, дуже зрідка він надівав окуляри — адже чужих людей завжди чимало. А може, очі почервоніли від плачу.

— Бендріксе, тут я не можу побалакати з тобою, — сказав він так, ніби здавна був рад побалакати будь-де. — Ходімо до мене.

— А чи не повернулася вже Сара?

— Гадаю, ні.

Я розрахувався за спиртне й тим знову прикро вразив Генрі, який не любив діставати щось на дурничку. У таксі він завжди тримав наготові гроші в жмені, тоді як попутники шпорталися в кишнях.

Вулиці й досі заливав дощ, але до Майлзової домівки було недалеко. Відімкнувши двері під вікном у стилі часів королеви Анни, він гукнув: «Саро! Саро!» Я чекав відповіді й боявся її, але ніхто не обізвався.

— Вона ще не вдома, — сказав Генрі. — Зайдімо до кабінету.

Мені досі не доводилося бувати тут, у його робочій кімнаті. Як приятель Сари, я бачився з Генрі тільки в її безладно обставленій вітальні, де все було не гармонійне, не систематичне й не плановане, усе належало теперішньому часу, бо ніщо не могло залишатись як пам'ятка по колишньому смаку чи почутті. Усе було в живому вжитку, натомість тут, у кабінеті, усе мені видавалося